

PKN

Stichting voor
onderzoek
historische
tabakspijpen

Jaarboek 2017

Redactie:

Bert van der Lingen
Ewout Korpershoek

JAARBOEK 2017

PKN

Stichting voor onderzoek historische tabakspijpen
Jaarboek 2017

Redactie: Bert van der Lingen en Ewout Korpershoek

- Uitgave:* Stichting PKN, Leiden
www.tabakspijp.nl
info@tabakspijp.nl
- Redactie:* Bert van der Lingen
- English summaries:* Bert van der Lingen en Kath Adams (correcties)
- Lay-out:* Ewout Korpershoek en Arjan de Haan, DDG 's-Graveland
- Druk:* DPN Weurt
- Voorzijde omslag:* Pijp met carotte en naakte vrouw met tekst: 'Pipe Gambier' en 'Tabac de Paris'. Gambier, Givet.
Collectie en foto Arthur van Esveld.
- Achterzijde omslag:* Tegeltabelau met handelsmerk en producten van C. De Rijk & Zoon. Gouda, Ivora, 1920-1926.
Collectie en foto Arjan de Haan.

ISBN: 978-90-801138-8-6

© PKN. Overname van artikelen of illustraties is alleen toegestaan na schriftelijke toestemming van de redactie. Auteurs zijn verantwoordelijk voor hun bijdragen.

Inhoud

Voorwoord	7
Opmerkelijke vondsten uit de 17de eeuw. Een gedraaide pijp, een steelfragment van een presentatiepijp en een vroege pijp met naamstempel Bert van der Lingen	9
Kleipijpen uit Friesland (2) Ewout Korpershoek	19
O Belgen! Wanneer gij Jantje Klaas zijn pijpje ziet rooken. Klei- en porseleinen pijpen van het Kamp bij Oirschot (gemeente Oirschot), 1832-1834 Jos Bazelmans, Michiel Purmer, Jan-Willem de Kort en Antoon Verspaandonk	41
Tabakspijpen uit een 17de eeus Vlaams vondstcomplex Jan van Oostveen	73
Kleipijpen uit een beerput aan de Groenendaal en uit de voormalige stadsgracht te Woerden, 1590-1870 Bert van der Lingen	81
Rajmond Théodore Comhaire een Belgische militair in Zeist, 1918 Bert van der Lingen	97
Het ging niet vanzelf. Over ontwerp en innovatie in de Nederlandse pijpenfabrieken in de 2e helft van de 20e eeuw, met nadruk op de laatste jaren van de Zenith Ruud Stam	103
Vrouwelijk naakt van Gambier Arthur van Esveld	113
Carottepijpen van Gambier Arthur van Esveld	119
Parijs, de thuisbasis van Gambier Arthur van Esveld	125
Nieuwe vondsten van pijpen uit de Gebrüder Ziegler catalogus Ron de Haan	141
Twaalf bladzijden uit een handelscatalogus van de Gebrüder Ziegler uit circa 1825 Ron de Haan	149
Bodemvondsten van pijpen uit Mali Piet Smiesing	171
Een Bamiléké pijp met drie ramskoppen uit Kameroen Ruud Stam	179
Aanvulling op ‘Miniatuur pijpenrekjes van aardewerk uit de 20e eeuw’ en de mini-atuurpijpjes van Verwoerd Ruud Stam	183
De pijprokerstoel en een zeldzame 19de eeuwse pijprokerstoel in chinoiserie-stijl Ron de Haan	193
De firma C. de Rijk & Zoon, groothandel in rokersbenodigdheden te Amsterdam Bert van der Lingen	201
Snuiftabak, ‘het voedsel der neuzen’ Louis Bracco Gartner	221
English summaries	231

Carottepijpen van Gambier

Arthur van Esveld

Gambier had in de eerste helft van de negentiende eeuw een aantal pijpen in het assortiment genaamd 'carotte'. Dit waren steelpijpen met een ovale ketel bedekt met horizontale banden. Het ontwerp en de naam van deze modellen verwees naar de uithangborden die in Frankrijk aan de gevels hingen van de vele 'debit de tabac' en 'bar tabac' etablissementen waar tabak en pijpen verkocht werden (afb. 1).

De carotte was een, aan beide zijden afgepunpte rol tabak, uit gezuiverde bladeren vervaardigd, om snuif van

Afb. 1. Debit de tabac.

Afb. 2. Carotte, voormalige collectie Musée du Seita, circa 1900. Bron: Veiling Piasa, Parijs 18-09-2009.

Afb. 3. Moderne uitvoering van de carotte.

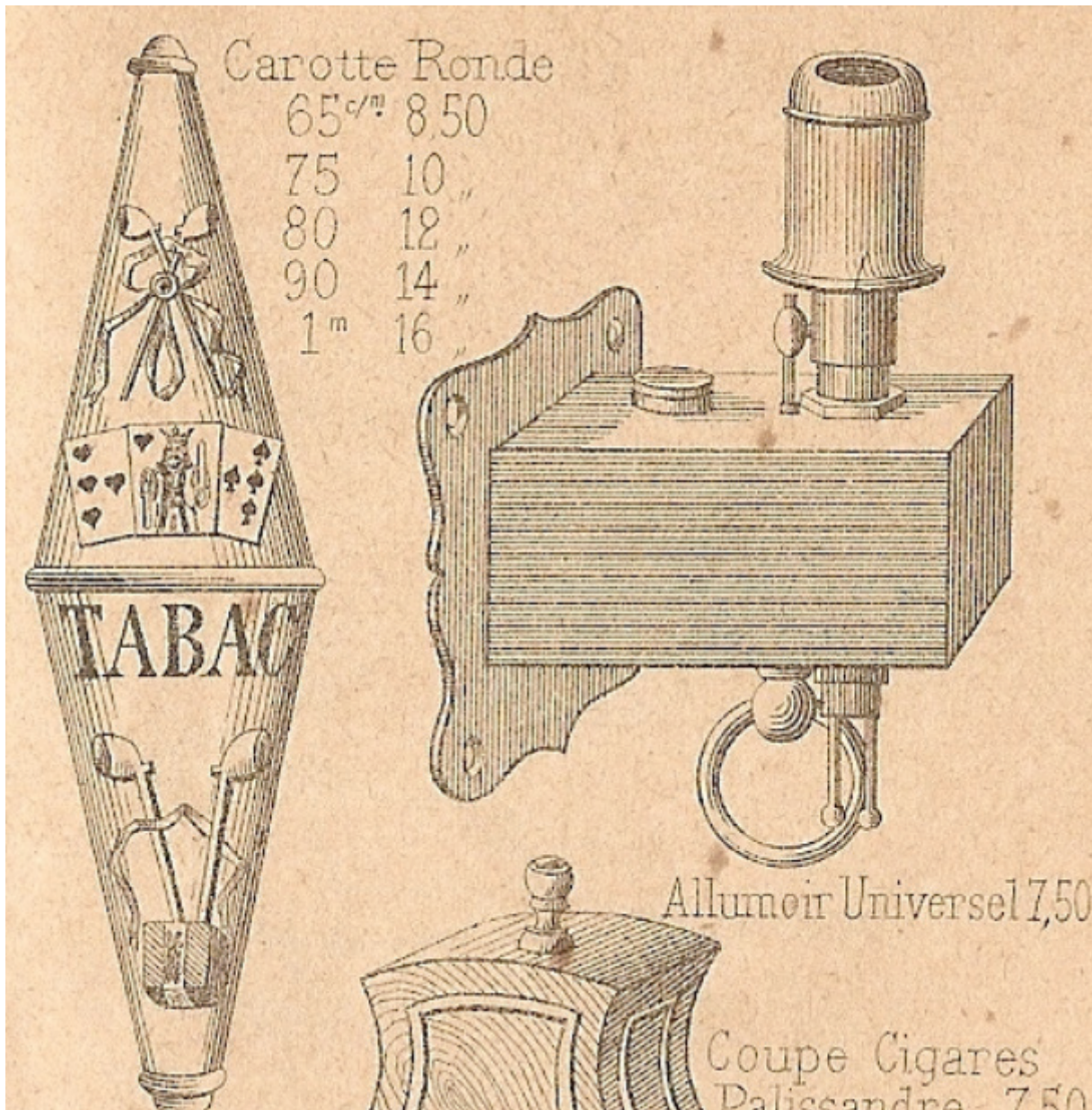
te raspen. Het woord was afgeleid van de Franse naam voor wortel. Deze manier van tabak samenbinden werd vooral toegepast bij snuiftabak. Van deze tabaksbundels konden gemakkelijk met een scherp mes dunne reepjes tabak afgesneden worden die daarna fijn gemalen of gewreven werden. Al sinds de zeventiende eeuw stond de carotte symbool voor de verkooppunten van tabak.

In de loop van de achttiende eeuw werd de carotte steeds vaker als uithangbord geplaatst aan de gevels van tabaksverkopers en in 1906 kreeg de carotte zelfs een officiële status voor verkooppunten van tabak.¹ Eind negentiende en begin twintigste eeuw werden deze uithangborden vaak gemaakt van beschilderd blik. Op een rode ondergrond werden veelal tabaksbladeren, een paar pijpen en speelkaarten afgebeeld (afb. 2). Deze symbolen pasten goed bij de bars waar, onder het genot van het roken

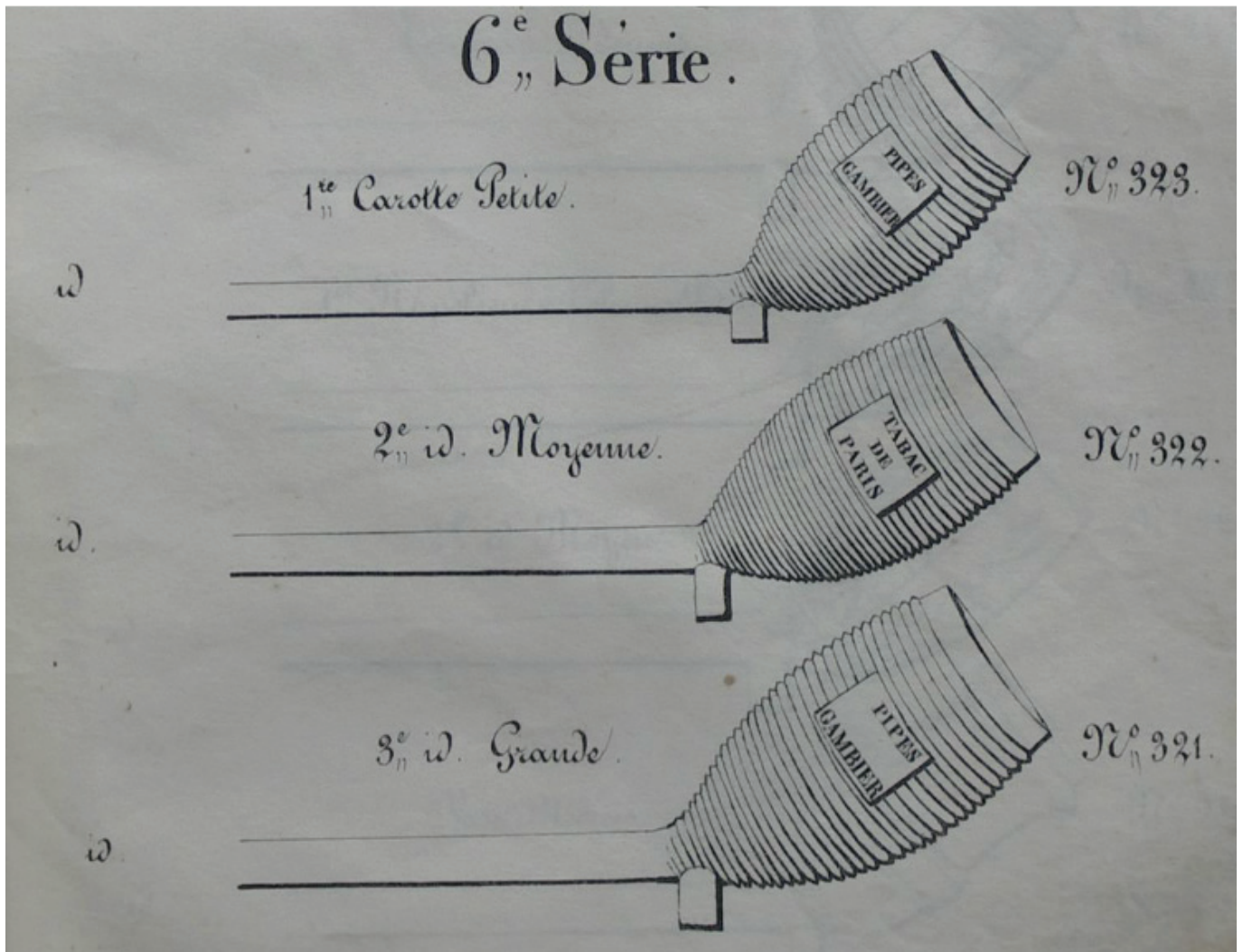
van een pijp, kaart gespeeld werd. Ook nu nog zien we in Frankrijk de carotte in gestileerde vorm hangen bij tabaksverkopers (afb. 3).

In een verkoopcatalogus uit 1896 van Quentin & Cie worden naast kleipijpen van Gambier en bruyère pijpen, ook benodigdheden aangeboden voor bedrijven die tabak verkochten.² De familie Quentin was al vanaf 1893 mede-eigenaar van het bedrijf. De firma handelde toen onder de naam Maison Gambier "Société Vve. Hasslauer, de Champeaux & Quentin". In de catalogus worden carotte-uithangborden van beschilderd blik aangeboden in vijf formaten. De lengte varieert van 65 tot 100 centimeter (afb. 4).

De pijpen van Gambier waarbij de carotte in het ontwerp van de ketel verwerkt is zien we in de catalogus van 1840

Afb. 4. Carotte van beschilderd blik. Catalogus Maison Gambier "Société Vve. Hasslauer, de Champeaux & Quentin", 1896. Collectie auteur.

Afb. 5. Catalogus Hasslauer & L. Fiolet Successeurs de Gambier, 1840, p. 15. Collectie auteur.

(afb. 5).³ Er worden drie pijpen met de naam carotte getoond. Het gaat hierbij om de nummers 321, 322 en 323. De ovale ketel is bedekt met horizontale ringen, de hiel is cilindrisch en gemerkt met JG. Nummer 321 is de grote ('grande') uitvoering met een ketelhoogte van 4,3 centimeter, nummer 322 is de middel uitvoering ('moyenne') met een ketelhoogte van 3,7 centimeter en nummer 323 is de kleine ('petite') uitvoering met een ketelhoogte van 3,1 centimeter. In alle gevallen hebben deze pijpen een rechte steel met een lengte van 22 centimeter. Het einde van de steel is recht afgesneden. Deze pijpen uit de 6e serie van de zogenaamde 'Courtes communes fantaisies' hebben een vierkant kader op de ketel met aan één kant de tekst: 'Pipes Gambier' en aan de andere kant 'Tabac de Paris'. Pijpen uit deze periode van Gambier zijn zeldzaam en van de hierboven beschreven serie is alleen een bodemvondst bekend uit de fabrieks-stort in Givet (afb. 6).

Een variant op deze groep is nummer 292 uit de 6e serie van de catalogus van 1840.⁴ Deze heeft een identieke decoratie met horizontale banden maar de bordjes met

Afb. 6. Bodemvondst Givet. Collectie Declaf, Givet, Frankrijk.

Afb. 7. Pijp met carotte en naakte vrouw met tekst: 'Pipe Gambier' en 'Tabac de Paris'. Gambier, Givet. Collectie en foto auteur.

tekst ontbreken. De benaming van deze pijp is 'Vis' waarmee schroefdraad wordt bedoeld. Onlangs is een zeldzame en aantrekkelijke variant op de eerder beschreven carottepijpen gevonden (afb. 7-9). De basis van de ketel is gelijk aan de modellen 321 tot en met 323. De cilindrische hiel is vervangen door een grote, gekrulde spoor. De carottemodellen hebben aan weerszijden op de ketel een vierkant kader met tekst. Bij deze variant is de tekst aanwezig maar nu binnen een lofwerk van bladeren en bessen. Een verschil in de tekst is dat deze min of meer gebogen weergegeven is en dat 'Pipes Gambier' nu vervangen is door 'Pipe Gambier'. Dus in plaats van een meer algemene reclame voor pijpen van Gambier wordt er op gewezen dat dit een Gambierpijp is. Aan de achterzijde van de ketel hangt een naakte vrouw met een knot in het haar. Zij heeft haar benen kruislings om de ketel en steelaanzet geslagen en met haar vinger wijst ze aan beide zijden naar de tekst op de ketel. De steel is grotendeels bedekt met afgeplatte bladeren die bij de ketel eindigen in een punt. Deze bladeren ontspringen uit vier grotere bladeren aan de kant van het mondstuk. De decoratie is twee centimeter voor het mondstuk afgezet met een ring. Dit model is al bekend uit de stort van Givet. Het hier beschreven exemplaar is aangekocht op een veiling in Frankrijk en afkomstig uit een oude collectie. De pijp is fraai geëmailleerd in felle kleuren rood, blauw, groen en wit. De totale lengte van de ketel tot en met het mondstuk is elf centimeter. Opvallend is dat het gebruikelijke intagliostempel met firmanaam bij deze pijp niet op het gladde gedeelte van de steel is gestempeld. De merknaam komen we alleen op de ketel tegen. Mocht de roker twijfels hebben om welk fabricaat het hier gaat dan wordt hij er door de naakte vrouw met wijsvinger duidelijk op gewezen dat dit toch echt een Gambierpijp is.

Noten:

- 1 <https://oranok.wordpress.com/2014/09/06/pourquoi-les-bars-tabac-arborent-ils-une-carotte/>
- 2 *Prix-courant*, p. 10.
- 3 *Catalogus*, p. 15.
- 4 *Catalogus*, p. 17.

Literatuur:

- Prix-courant Quentin & Cie successeurs*, 1896.
- Catalogus 'Hasslauer & L. Fiolet Successeurs de Gambier'*, 1840.

Afb. 8a-b. Pijp met carotte en naakte vrouw (detail). Collectie en foto auteur.

Afb. 9a-b. Pijp met carotte en naakte vrouw (detail). Collectie en foto auteur.

English summary

Carottepijpen van Gambier / Gambier carotte pipes

Arthur van Esveld

In the first half of the 19th century Gambier produced pipes in three different sizes under the model name 'carotte' with the text 'Tabac de Paris'. These pipes appear in the 1840 catalogue. Not many pipes survive from this early period. The name of this model was derived from the signboards outside the 'debit de tabac' where tobacco and pipes were sold. Recently a rare 'carotte' pipe was discovered with a naked lady under the stem and bowl and it is this that is described in this article.

